

„a régi őz is megbocsát”

KALAPOS ÉVA VERONIKA: *EZEK VOLTAK AZ APÁK*

Kalapos Éva Veronika legújabb kötete tavaly jelent meg az Athenaeum gondozásában *Ezek voltak az apák* címmel. Az *F mint* után egy újabb felnőttregénnyel találkozhatunk, amely gyönyörű könyvtárgy lett. A borító, amely Földi Andrea munkáját dicséri, szélsőséges színei, a törtefehér s az azon megjelenő vérvörös és fekete harmóniája, az előtérben álló arctalan őzbak, távoli háttérében az őzsutával, s a kötet sötétkék belső borítói asszociatív módon előrevetítik a regény drámaiságát, a nagy amplitúdóval rendelkező, gyakorta ellentétes érzelmek rapszodiáját, az összetartozás szépségét és annak fájdalmát.

A kötetben egy traumatikus válás történetét ismerhetjük meg, két idősíkban, 2009-től 2019-ig. A múlt [2009] és a jelen [2019] fejezetei váltják egymást, amiből a történések különböző perspektívái bomlanak ki, főként dialógusok által. Az uralkodó párbeszédeségen kívül az elbeszélést egy E/3. személyű heterodiegetikus narrátor szólama vezeti, illetve a szöveg kurzívval szedett részei Bálint, az apa magnóra felvett elbeszéléseit jelölik. A történet megrázó, de sajnos egészen köznapiság, amelyet a regény nyelve is leképez: élőbeszédszerű monológok, párbeszédok olvashatóak, a szövegfolyam nyelvi stílusa a hétköznapi személyközi kommunikáció jegyeit reprezentálja tehát, így a jó értelemben vett patoszt nem a regény nyelve képezi meg.

A folyószöveget a mottók és egy akár előszóként is működő, kurzívval szedett, a lap közepére helyezett E/1. személyű elbeszélésrészlet előzi meg, s ahogy az hamar kiderül, az elbeszélésszólam az egyik főszereplőé, az apáé. Ez a fajta *in medias res* felütés rögtön sűrítve foglalja össze az olvasó számára a történetkeretet: a főszereplő pszichológushoz jár, az ő tanácsára rögzíti ezeket a szavakat. Bitter Bálintnak hívják, éppen válik, van egy lánya, és raccsol. A bemutatkozásban megképződő identitását tehát tulajdonképpen a krízis határozza meg, amely helyzetben az apa passzív, mondhatni szemlélő pozíciót foglal el: „*Nem emlékszem semmire. Ami megvan, hogy a lányok elmentek. Bala mondta, hogy ne segítsék, úgyhogy leültem a kanapéra.*” [Kiemelés az eredetiben, 6.]

Fontos lehet megemlíteni, hogy a válófélben lévő férfi irodalmi reprezentációja hiánypótló, ez a perspektíva kevésbé kap hangot a kortárs irodalmi szcénában. Halász Rita *Mély levegő* című, 2020-as regénye például nagyon plasztikusan és érzékeny módon ábrázolja egy házaspár különválását, de nála végig a női oldalon van a fókusz. A szerző ehhez képest egészen új utat talált ennek a válsághelyzetnek az ábrázolására. A hiánypótló témaválasztás ugyanakkor a szerző előző felnőttregényére is igaz volt már, az *F mint* [2019] című kötetében a trafikban éjszakai műszakban dolgozó, mindennapi nehézségekkel küszködő, mondhatni láthatatlan társadalmi rétegnek adott hangot, s most újra valami eddig kevésbé láthatónak lehetünk szemtanúi az *Ezek voltak az apák* olvasása közben.

A kontextualizáló előszóra, bevezetésre visszatérve fontos aspektus, hogy a főszereplő beszédhibája azonnal kifejezetten hátrányként artikulálódik: „*Nem szeletek beszélni, laccsolok.*” [6.] A kötet további részében megjelenik az ehhez

kapcsolódó gyerekkori trauma is: „Az óvónők tanácsára az anyja annak idején elvitte logopédushoz, de Bálint félt a vékony, szomorú, csúnya nőtől, aki úgy ismételtette / *hépa, hetek, mogyohó, kohán heggel hitkán hikkant a higó* / az r betűs mondatokat, mintha kivégzésre készülne.” [Kiemelés az eredetiben, 89–90.] A kommunikációs zavar Bálintnál nemcsak a beszédhibával kapcsolatban merül fel, hanem úgy is, mint párbeszéd-képtelenség a volt feleségével: „[...] régen mindent úgy kellett kihúzni belőle. Még veszekedni se lehetett vele normálisan, csak ült és hallgatott, mint a sült hal.” [99–100.]; valamint a lányával való kapcsolattartás hiányaként: „[...] apám nem is hívott, magasról tett rám. Miután elköltöztünk, pár évig még elvitt hétvégére, aztán egyre ritkábban, végül elmaradtak a havi ebédek. [...] Sokat voltunk együtt [a válás előtt], néha az építkezésre is elmentem vele. Meg süttött nekem csirkeszárnyat serpenyőben. Jobban főz, mint anya. De beszélgetni nem lehetett vele.” [43.] A regényből egy fájdalmas válás történetének egymástól merőben eltérő családi perspektívái, emlékei bomlanak ki, de Bálint beszédhibája, kommunikációs hiányosságai minden szereplő által megerősítést nyernek. S mivel legtöbbször ezt alkati tulajdonságként tüntetik fel a regény szereplői, arra következtethetünk, hogy ez a gát, csonkaság, fogyatékoság szimbolizálja a jórészt férfiakhoz kapcsolt eredendő tehetetlenséget a feleség döntésével, illetve a gyermektől való [akaratlan] eltávolodással szemben is.

Ezt a kommunikációs hiástust tölti ki a történetben többféle módon a magnó, majd a VHS-kazetta. Egyrészt ezen a csatornán keresztül fejeződik ki az apa érzései, de nagyon fontos, hogy nem közvetlen módon, hanem mediális közvetítettségükben. Ennek a közvet[ít]ettségnek a fontossága, hogy uralkodóvá válik az apa–lánya kapcsolatban is, hiszen Bálint nemcsak magának készíti a felvételeket pszichológusa tanácsára, terápiája részeként, hanem később átadja ezeket a kazettákat Alexának is, akinek a regény későbbi részében így markánsan átalakulnak, megkérdőjeleződnek a múltból való elképzelései, emlényomai. Hogy a múltbeli Bálintnak a magnófelvételek adnak hangot, az szövegszinten is megjelenik, kissé direkt módon, Alexa nyelvbötlése által, amikor először beszél a tánctanárának apja elküldött felvételeiről: „– Vátozott mostanában valami apáddal kapcsolatban? – Küldött egy emailt. [...] Csak annyit, hogy »2009. június 29. – 2010. március 30.« Ennyi. Se egy »Kedves Lexi« vagy »Puszi«. És csatolt egy hangfelvételt. – Mit? – Hangfelvételt. Már beszélni sem tudok.” [41.] A „hangfelvétel” mint véletlen elszólás visszaül az előző gondolatmenetre, miszerint Bálintnak a váláskor kvázi elvették a hangját, megfosztották a döntés lehetőségétől, később pedig azért, hogy ne vegyék el tőle teljesen a láthatás jogát is, vagyis a kislányát, csendben maradt: „Szóval az ügyvéd olyasmit akar mondani, ami ellen nem védekezhet, ami egyértelmű, megcáfolhatatlan, / *azt mondta, hagyjam Balát, váájak ki, legyek tühelmes [...], tahtsak be mindent, amit megbeszélünk, különben, öő különben megteheti, ő az anyja, báámit megtehet /*” [Kiemelés az eredetiben, 193.]

A magnófelvétel és a kazetták nemcsak a kommunikáció mankói, hanem beléptetnek egy pretextust is – amelyből a regény címe is született – a *Bambi* című mesét. A *Bambi* jelen esetben nem mint szöveg, hanem mint hangjáték jelenik meg. A cím visszakövethetően a *Bambi* egyik jelenetéből származik, amit a kötet le is leplez: „*Ki volt ez, kik voltak ezek? Mama, kik voltak ezek? Ha életben maradsz gyermekem, okosan elkerülsz a veszélyt, akkor majd te is olyan erős és szép leszel, mint ők. Meg kell várnunk, amíg hozzánk jönnek. Amikor csak kedvük tartja.*” [Kiemelés az eredetiben,

241.) Viszont a részletből pont kimarad a cím, amely a „Mama, kik voltak ezek?” kérdés után hangzik el: „Ezek voltak az apák.”, s jellemzésükkel folytatja a mesebeli mama.

A Bambi-motívum kidolgozottsága némileg ellentmondásos, hiszen a címadással nagyon hangsúlyos allúzióvá válik, ám annak részletes kibontása, az utalásrendszer megképzése mégis elmarad, így ez hiányossága a kötetnek. A tematikus utalás szintjén, egy család felbomlásaként, megjelenik az *Ezek voltak az apák*ban is, viszont a regény éppen a *Bambival* ellentétes viszonyt visz színre. Ahogy az a fenti idézetben is világossá válik, a mesében a család felbomlása természetes folyamat, a regényben viszont fájdalmas és traumatizáló. Míg az idézett hangjátékban az anyák azok, akik várnak az apákra, hogy megközelítsék őket, az apák pedig elérhetetlenek számukra, a regényben ennek éppen a fordítottja történik meg. Bálint törekvései ellenére a felesége végül elidegeníti tőle kislányukat. S hogy az előbbi idézet a regény jelen idejének aspektusából mennyire nem az apára vonatkozik, az is megmutatja, hogy most a múlttal ellentétben nem akkor jut el Bálint a lányához, amikor felesége kedve tartja, hanem amikor Alexának kedve van meghallgatni apja felvételeit, s ehhez a lányának sok időre van szüksége: „– Mit mond? [kérdezi a tánctanár] – Csak egy kicsit hallgattam bele. Nyavalyog, hogy milyen rossz volt, amikor elmentünk.” [41–42.] A két mű közötti talán legkézenfekvőbb egyezésre [miszerint Bambihoz hasonló veszteségélménye lehet Alexának is] azonban felesleges kitérni, mert szövegszinten sajnos ez nem jelenik meg, a párhuzam csak a két történet ismerete jegyében képződhet meg.

Ami viszont artikulálódik a regényben, hogy Bálint a Bambi-cédét, a VHS digitalizált változatát ajándékozza egy alkalommal kislányának: „– Mit kaptál tőle? – *Bambi* mesecédét. Mondom, tizenegy voltam, már Adele-t és Lady Gagát hallgattam. [...] Horror volt. Bambi-zombi. Még mindig emlékszem arra a mondatra, hogy »Odaát, a nyíresben fekszik a róka, sebláza van.« Véres sebekről álmodtam, rókaharapásról, lázról, és ment alatta a *Poker Face*.” [38.] Tehát az ajándék egy ballépésről árulkodik, amely a kislánytól való távolságot, az apa–lánya viszony elidegenedését mutatja meg. A Bambi-álmok Alexa felnőttkorában is visszatérnek: „Anya, segíts anya. Alexa megint a *Bambival* álmodik. Hallja a puskalövéseket, az őzek panaszos hangját. Aztán a békés rész jön, a felvétel eleje. Amikor anya Edna nénivel beszélget, ő pedig az unokatestvéreivel.” [240–241.] Ez az álom közvetlenül Alexa táncversenye előtt történik, amiből az látszik, hogy az apa felvételeken keresztüli feltűnése s a *Bambi* felidézése által a traumák összemosódnak Alexában, ami a gyermekkor traumatikus emlékezetének kulminálódását mutatja meg az olvasó számára.

Egy további konkrét kapcsolódási pont a mese és Alexa élete között az egyedüllétre való képesség, amelyet a kislány egyfajta üzenatként dekódol apjától az ajándékba kapott cédén keresztül. A *Bambiban* szerepel egy jelenet, amelyben a gida jajveszékelve az anyját keresi, miközben ő az „apákkal” van, majd odamegy hozzá [véltetően] az apja, és megdorgálja: „– Hol vagy, anya? – Mit óbégatsz? Anyád most nem ér rá veled foglalkozni. Nem tudsz egyedül lenni? Szégyelld magad.” S ez a mondat rögzül Alexában a szülei válása után: „[...] felírtam egy papírra, és a tizennegyedik születésnapomon kitettem az ágyam mellé. »Nem tudsz egyedül lenni?«” [39.] Tehát Alexa ezt egyfajta leckeként, emlékeztetőként értelmezi, hogy meg kell tanulnia, ahogy Bambinak is egyedül boldogulnia az életben. S nyilvánvalóan ez a traumatikus március 15-i ünnepségre is utalás, amikor Alexa rosszul lett a tömegben,

apja pedig kiemeltette abból, és néhány percbe telt, míg hozzá tudott vergődni. Alexa gyerekként mégis szörnyű magára hagyásként élte ezt meg, ami vízvázasztó volt a kapcsolatuk szempontjából. [259–261.] Ehhez hasonló apró, érzékeny, szövegyszerű kapcsolatokra gondolok, amikor a Bambi-motívum kidolgozatlanságára utalok, hiszen nem egy parafrázis megteremtése az elvárás, viszont az előbbi működőképes szövegpéldából több is megjelenhetett volna a kötet egészében.

Amint már utaltam rá, a regényt leginkább a párbeszédetek uralják, s a recepció méltatja is azokat, de az *F minttel* ellentétben az *Ezek voltak az apák* esetében nem éreztem minden tekintetben jól sikerültnek. Ami kissé didaktikussá tett bizonyos részeket, az az, hogy nyilvánvaló volt helyenként, hogy a szereplők milyen céllal osztanak meg egymással véleményeket, álláspontokat. Ilyen például Alexa és Bitter mama párbeszédfejezete [135–152.], amely mintha csak arra szolgált volna, hogy Bitter mama egy letűnt kor téziseit artikulálja, felmutatva ezzel a házasságfelfogások generációs különbségeit: „– A férfi azért dolgozik, hogy eltartsa a családot, a nő meg azért, hogy összetartsa. [...] Aztán ez nem tréfadolog, nem csak öröm, van benne szomorúság is elég. Onnantól, hogy gyereket szülsz, érte felelsz, nem magadért. Neki kell, hogy jó legyen.” [147.] Majd erre Alexa: „– Jobb lett volna nekem, ha folyton veszekednek? [...] Szerintem a válás tök oké.” [Uo.]

A másik, kevésbé valószínű párbeszéd-folyam Alexa és a tánctanára között zajlik. A stílári hullámzástól kezdve, amely a szakzsargonról a trágárságig terjed, egyrészt ezek részletesebb terápiareprezentációként tűntek fel, mint Bálint pszichológusi ülései, a mesternő mindent tud Alexáról, még a legmélyebb családi ügyeit is ismeri, másrészt pedig a viszonyuk egy kiegyenlített relációról árulkodik. A mesternő azt mondja Alexának többek között, hogy: „– Engem nem a lelked érdekel, hanem az, amit a színpadon művelsz.” [31.] Majd megkérdezi Alexát, hogy milyen érzés volt kisebb korában elszomorítani az anyját [37.], emlékszik-e valamire az apjától kapott Bambi-cédéből [39.], vagy változott-e azóta az apjával a kapcsolata [41.]. Ugyanakkor nehezen elképzelhető a regényben ábrázolt mester–tanítvány viszony is. Kérdéses, hogy megfér-e egymás mellett, hogy Alexa felelősegi tanárának, hogy fiatalkorában meztelenül táncolt egy előadásán, pedig mindenki tudja, hogy a tanárnő már megbánta azt [32.], vagy hogy egy későbbi beszélgetés alkalmával arról vall a mesternő Alexának, hogy véletlenül esett teherbe fiatalon, és elgondolkozott az abortuszon is. Majd ugyanez a mesternő így inti rendre ugyanazt a tanítványát: „Formális gesztusra formális válasz. A mestered vagyok, és egyszerűen megtiltom, hogy még egyszer így beszélj a próbateremben. Nem csak neked vannak gondjaid. [...] Ha munka van, leszel szíves uralkodni magadon.” [188.]

Kati és Alexa szokatlan viszonya valószínűleg elválaszthatatlan a mesternő karakterének ambiguitásától. A tánctanár egyszerre intelligens és tapintatos, durva és célorientált, de előszeretettel használja a táncművészet szaknyelvét is, miközben ilyen szólásokkal él: „Könnyű is lenne az asztag mellett kalászt szedni.” [177.] vagy „Sok csepp követ váj.” [185.] Ezeket a mondatokat Alexa általában nem is érti, ez is mutatja a szólások idegenségét a beszélgetéseikben. A mesternő figurájától eltekintve a karakterábrázolások azonban kiválóak, a szereplők kontúrjai szépen körvonalazódnak, s az E/3. személyű elbeszélő narrációja mellett, az általam más szempontból nehézkesnek tartott párbeszédetek vagy Bálint esetében a belső beszédetek kítőően

alkalmasak arra, hogy általuk a szóban forgó házasság felbomlásának okaira, a harag mibenlétére legyen az olvasónak rálátása.

Bálint keserves szenvedései a pánikbetegséggel, a rosszulletek váratlan gyötrelmei, a gyógyszersedés dilemmái, a szégyen, amit a családfenntartó-házépítő apaidentitásból a „beteg/bolond vagyok”-identitás megképződése okoz, különös érzékenységgel íródtak, és megrendítően reálisan jelennek meg. De megismerhetjük a gyerekkori traumák eredetét is, amelynek legtöbbje Bálint édesapjához kötődik, ilyen például a büntetésből sírásig való csiklandozás [88.] vagy a leves erőszakkal történő megetetése [160.]. Az elválások leírásai pedig szívszorítóan hatnak: „*Meg akaltam simogatni a fejét, el akaltam mondani, hogy ezt a felnőttek döntik el, de hogy én tudom, hogy öö, a felnőttek nem döntenek mindig jól. Meg, hogy hoadjon meg az egész kibaszott kuurva élet, hogy nekem őt bántani kell.*” [126.]

A kötettel kapcsolatban gyakran felmerül [például az író Margo Fesztes interjújában is], hogy a feleség, Barbara, vagyis Bara ábrázolása leginkább negatív előjelű, de valamiként azért az ő traumái is felsejlenek. Természetesen Bara viselkedése erősen manipulatív: „A munkák feltorlódása miatt [Bálint] nem tudott hétfőn menni Alexáért, Bara megfenyegette, hogy még egy ilyen, és nem lesz megosztott felügyelet.” [192.]. De tudomást szerzünk arról is, hogy végtelenül jó anya, így nincs egyértelműen „rossz színben” láttatva: „Nagyon fontos vagy neki [mondja a mesternő Alexának az anyjáról]. [...] Emlékszem, amikor először bejöttetek, hogy megnézzetek egy órát, jobban izgult, mint te. A felvételin meg főleg. Nem tudom, hány cigit szívott el, de ahányszor csak kinéztem, mindig a nyitott ablakban állt, a folyosó végén.” [182.] Egy alkalommal Bálint erőszakjának áldozatává is vált, amit a nő megbocsájtott neki: „Bálint dühében egyszer megrázta Barát, aki megbillent, hátraesett, a könyöke nagyot koppant a kanapé karfáján. [...] Bara könyöke egy sörälátényi helyen bekékült, napokig alig tudta mozgatni.” [91.] Továbbá a Barán elkövetett szülészeti erőszak is megjelenik a regényben: „A nő nem akart császárt [...] de az orvos ragaszkodott hozzá, Bálint meg órá hallgatott. [...] Bara hiába fordította felé pipacsőrös, izzadt arcát, ne engedd, hogy felvágjanak, meg tudom csinálni.” [127.] És nem elhanyagolható az sem, hogy feladta a családjáért a karrierjét: „[...] nem akarja az egész életét gép előtt tölteni, irodában ülni, épp azért ment nemzetközi gazdálkodás szakra, hogy utazhasson. Ehhez képes most a konyha volt az irodája.” [48.] Láthatóvá válik, hogy nem csak Bálint vagy Alexa áldozat ebben a regényben, hanem sokszor maga Bara is szenvedett különböző alávetettségektől. Mindezek az aspektusok a karakterábrázolás szempontjából megakadályozzák, hogy Baráról egy szélsőségesen antipatikus kép alakuljon ki az olvasóban.

A család traumatizáltságában megjelenik tehát, hogy tagjai nem tudják teljes mértékben irányítani saját életük történéseit, s ez szorosan összefügg a testük uralhatatlanságával is. Bara szülésének körülményei egyértelműen tanúsítják ezt, hiszen nem választhatta meg, hogy hogyan hozza világra Alexát, de Bálint szorongásos rohamai és azok testi szimptomái is irányíthatatlanok számára: „[...] elvágódott a fürdőben [...], az ölébe gyűrte a szőnyeget, először összegörnyedt, aztán kinyújtotta a lábát. [...] Az árnyék megint teljes erőből nyomta a mellkasát. [...] Ledugta az ujját, hányni próbált, de csak fehér sav jött. [...] Folyamatosan remegett.” [22–23.] Alexa pedig táncosként folyton a testének kontrollálásán dolgozik, gyermekkora óta diétázik, csupán karácsonykor eszik süteményt [222.], és felnőttkori nőgyógyászati betegsége miatt is oda

kell figyelnie az étkezésére: „Nem baszna le, ha nem zabálnál össze mindent. Minek kerestünk normális, cukormentes pékséget, ha folyton bespáznál a sparos kakaós csigából? Nem akarsz meggyógyulni? Szinten lehet tartani, ha már műtétet nem akarsz.” [66.] S persze az is fontos, hogy az apjával való kapcsolatáról készít éppen táncelőadást a bécsi versenyre, a testén keresztül megpróbálva koreografálni azt, amit gyerekként nem tudott irányítani. A regényben tehát folytonos a test kontrollálására való törekvés, ami a szereplők esetében valamilyen aspektusból mindig kudarcra van ítélve.

A testtel összefüggésben nagyon fontos még a kötetben, hogy annak idegensége is artikulálódik Alexa párja, Benesha által. Benesha egy színesbőrű lány, aki szenved attól, hogy Magyarországon még mindig megkülönböztetést tapasztal bőrszíne miatt: „Feketének lenni itt olyan, mint a rokkantság. Együtt kell élni azzal, hogy bámulnak. Idejöttünk Pestre, ahol akkor még ennyi feka se volt, mint most, nyilván feltűntünk mindenkinek. [...] Az azért még fáj, amikor Máté rám szólt pár éve, hogy vegyek már fel világosabb próbacuccot, mert beleolvadok a fekete falba.” [72.]

A mottókat csak méltatni lehet, Áprily Lajos sora [„régí őz is megbocsát”] utal a kötet befejezésére is, amelyben Alexa egy emailben megírja a mesternőjének, hogy meghívta apját a versenyére, s egy gyermekkorát idéző kérdéssel ér véget a szöveg: „Eljön az apukám?” [263.] A megbocsájtás nagyon fontos előrelépés ebben az apa–lánya kapcsolatban, és így egy nyitott, de szép véget ér a történet. Számomra viszont a befejezés utáni mélykék lap komorságával rögtön felszámolta a remény érzését, így a végérvényesség s a veszteségek felszámolhatatlanságát közvetítette.

Kalapos Éva Veronika ezúttal egy szívszorító, nagyon is emberi történettel adott számot kivételes írói tehetségéről. Regényének olvasása a befogadó számára is minimum egy – a Nádasdy-mottó szavával élve – „horzsolással” ér fel. [*Athenaeum*]

SZABÓ BERNADETT

Egyszerre sok nap delel fölötte

GÉCZI JÁNOS: *A NAPCSÍKOS DARÁZSHOZ. GÉCZI JÁNOS VERSEI (1978–2020)*, SZERK. REMÉNYI JÓZSEF TAMÁS

Két kötet van az asztalon. Kontinentális kedden nyugszik a napcsíkos darázs. Az előbbi Géczy János 2017-ben megjelent gyűjteményes kötete: cirka ezer oldal, harmincvenyi vers.

A napcsíkos darázshoz című verseskötet 2021-ben jelent meg, szintén gyűjtemény (1978–2020), de tartalmaz új, kötetben eddig nem közölt verseket is. Formáját és terjedelmét tekintve kényelmesen elfér az előbbiben. Beszédes hiány, merész váltás. Kinek jut eszébe „felhasgatni” Géczy János eternális versfutamait? A szerkesztő, Reményi József Tamás rendet rak az opuszban. A „[...]” kötet Géczy János költészetének keresztmetszetét adja. Nem Összes, hiszen a több mint négy évtizedes pálya versanyagának az ívét szeretnénk minél erőteljesebben, karakteresebben fölrajzolni, ezért [régész módjára] a »leleteket körülisztogattuk«. Reményi tapintatosan oldja fel a változatokban tobzódó versgócokat, és tisztázza az ingerbőségben egymásra rakódó